

12. Мезенцев В. Земская агрономия о крестьянском севообороте / В. Мезенцев // Южно-русская сельскохозяйственная газета. – 1903. – 21 июля.
13. Ежегодник Полтавского губернского земства на 1895 год. – Полтава : Типо-литограф. И. А. Дохмана, 1895.
14. Сельское хозяйство России в XX веке : Сб. стат.-экон. сведений за 1901-1922 гг. / сост. под. ред. и рук. Н. П. Огановского. – М. : Новая деревня, 1923.
15. Селунская Н. Я. Крестьянское хозяйство Европейской России накануне Октября / Н. Я. Селунская // История СССР. – 1987. – №5.
16. Пятая подворно-хозяйственная перепись в Полтавской губернии 1917 года. – Полтава : Тип. Т-ва Печатного Дела, 1917.
17. Василенко В. И. Земледелие по украинским народным воззрениям / В. И. Василенко. – Спб. : Тип. В. Ф. Киршбаума, 1893.
18. Обзор сельского хозяйства в Полтавской губернии за 1888 год. (по сообщениям корреспондентов). – Полтава, 1888.
19. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. / под ред. Н. А. Тройницкого. – СПб. : ЦСК МВД, 1904. – Т. XXIII : Полтавская губерния.
20. Труды местных комитетов о нуждах сельскохозяйственной промышленности. – СПб., 1903. – Т. 9 : Воронежская губерния.
21. Машкін О. „Буде хліб – буде й пісня!“ / О. Машкін // Історія України. – 2006. – №37.

Макарець С. В. Технологія вирощування зернових культур в казаческо-крестьянських господарствах Полтавщини на рубежі XIX-XX вв.

В статті проаналізована технологія вирощування зернових культур в казацко-крестьянських господарствах Полтавщини на рубежі XIX-XX вв. Основне уваження уделено інструментам праці та традиційним для малих сільськогосподарських товаропроизводителів строкам посіву зернових культур, що, як відомо, суттєво впливає на рівень їх урожайності.

Ключові слова: рослинництво, технологія, крестьянське господарство, поміщицьке господарство, урожайність, Полтавщина.

Makarets S. V. The technology of growing grain crops on Cossack-peasant farms in Poltava region at the boundary of XIX-XX centuries

In this article the technology of cereals growing in the farms in Poltava region at the boundary of XIX-XX centuries are analyzed. The basic attention on is focused on instruments of labour and traditional for small agricultural producer data of sowings of cereals, that as is well known influences on the level of their yield.

Key words: crop growing, technology, peasant's farm, landowner's farm, crop yield, Poltava region.

УДК 94:551.501(477.5)

О. В. Волос

МЕТЕОРОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЕМСТВ СТЕПОВОГО ПОБУЖЖЯ

В історичному аспекті автор розглядає процес становлення земської метеорологічної служби в Степовому Побужжі. Підкреслює велике значення метеорологічних досліджень для розвитку сільського господарства в регіоні. Висвітлюється внесок О.В. Клосовського та Г.Я. Близніна у розвиток мережі метеорологічних станцій на Півдні України.

Ключові слова: земство, метеорологічна служба, метеорологічні станції, Степове Побужжя, О.В. Клосовський, Г.Я. Близнін.

В умовах глобального потепління на початку XXI століття роль постійних метеорологічних спостережень та аналітичних досліджень кліматичних змін має визначальне значення як в цілому, так і в окремих сферах життєдіяльності людини, особливо в сільськогосподарському секторі. Досвід попередніх поколінь, напрацювання відомих у минулому науковців-метеорологів – ентузіастів своєї справи, є основою для подальшого вдосконалення вивчення погоди сьогодні.

Історія становлення метеорологічної служби на теренах українських земель розглядається переважно через призму становлення науково-дослідницької справи в галузі сільського господарства та інколи як самостійна наукова діяльність окремих метеорологічних станцій при вищих навчальних закладах.

Дана стаття обумовлена необхідністю вивчення історії становлення та розвитку однієї з складових метеорологічної системи – земських метеорологічних спостережень, які відігравали значну роль у розвитку сільськогосподарської науки в Україні. На прикладі Херсонської губернії можна прослідкувати доволі активну земську діяльність у цій сфері та тісну співпрацю земств з метеорологічною станцією Новоросійського університету та Миколаївської обсерваторією, проаналізувати процеси становлення земської метеорологічної служби в Степовому Побужжі та її значення для піднесення розвитку сільського господарства в регіоні.

Історіографію становлення та розвитку метеорологічної служби в Степовому Побужжі можна умовно поділити на періоди: перший – 20-ті роки XIX ст. – до 1917 року; другий – радянська доба; третій – часи незалежної України, а також історіографічна література сучасних науковців за кордоном (Молдова, Росія).

Аналіз періоду заснування й розвитку (20-ті роки XIX ст. – початок XX ст.) української метеорологічної мережі та зокрема на півдні України є недостатньо систематизованим, і потребує більш глибокого вивчення. Загальні історичні відомості про розвиток метеорологічних спостережень у Російській імперії подані в

працях К.С. Веселовського, Г.І. Вільда, О.В. Клоссовського, О.І. Воейкова [1]. З розширенням мережі метеорологічної служби наприкінці XIX століття зростає кількість публікацій різного характеру метеорологічних досліджень, що мали переважно регіональну специфіку. Які на сьогодні не є детально проаналізовані та узагальнені. Серед регіонів на українських теренах, де метеорологічні спостереження та дослідження велися активно, слід зазначити Степове Побужжя.

За радянських часів увага науковців, краєзнавців-дослідників переважно була звернута на висвітлення внеску окремих вчених у процес становлення та розвитку метеорології як науки та значенні окремих наукових установ у цьому процесі [2].

Слід зазначити, що серед сучасних історичних розвідок, увага дослідників більше звернена на історію та науково-дослідницьку діяльність різного плану товариств, установ. Метеорологічні спостереження та дослідження не виокремлюються, а подаються як складова діяльності таких підрозділів [3].

Серед сучасних праць в галузі історії дослідної справи, що опубліковані за кордоном, слід зважити на двотомне видання науковця з Росії О.Ю. Єліної та дослідження В.П. Пономарьова з Придністров'я [4].

Аналіз літератури дозволив ознайомитися з науково-дослідною діяльністю установ, товариств, органів місцевого самоврядування, окремих науковців на різних етапах організації метеорологічної служби. В результаті чого було виявлено той факт, що наукові дослідження до 1917 року мають переважно несистемний, фрагментарний характер. Сільськогосподарські метеорологічні дослідження не виокремлювалися та не розглядалися внесок земських установ по створенню мережі метеорологічних станцій та пунктів.

Вивчення, аналіз і визначення можливостей використання набутого досвіду в цій сфері, має велике значення для практичного і концептуального вирішення сучасних проблем різного плану, в тому числі сільськогосподарських, продовольчих, кліматичних.

Метеорологічні дослідження на Півдні України були започатковані в першій третині XIX століття. Збудована в цей період Миколаївська астрономічна обсерваторія згідно з вказівкою Академії Наук паралельно проводила метеорологічні спостереження, про що не раз писав директор обсерваторії К.Х. Кноре [5, с.166-171]. Справу науковців Миколаївської обсерваторії було підхоплено професором Новоросійського університету В.І. Лапшиним, який в 1865 році організував регулярні метеорологічні спостереження при кафедрі фізики і фізичного землезнавства та був фундатором Одеської обсерваторії. За перші роки завідування професор В.І. Лапшин чимало зробив для здійснення спостережень: був змонтований особливий жалюзійний балкон; встановлені прилади для виміру температури й вологості повітря; флюгер і дощомір, а згодом самописні прилади для реєстрації температури й вологості. Спостереження велися шість разів на добу, результати друкували в газеті «Одеський Вісник» та пересилали телеграмою до Петербургу та Парижа. Згодом обсяг спостережень був значно розширений. В період завідування обсерваторією професором Ф.М. Шведовим, а це 70-ті початок 80-х років XIX століття, були сформульовані теорії опадів та утворення граду, та велось лабораторне дослідження виникнення блискавки.

В цей же час у степовій Україні розпочинається процес становлення мережі метеорологічних станцій, що були переважно віддалені від великих міст та наукових центрів. В облаштуванні станцій на місцях були зацікавлені земства, які мали на меті використати результати метеорологічних досліджень для покращення сільськогосподарського виробництва в регіоні. Ці метеорологічні станції були побудовані на добровільних засадах: спостерігачами були сільські вчителі, писарі, конторники, освічені селяни та інш.

З появою в Одеській обсерваторії О.В. Клоссовського процес формування мережі набрав значного розмаху. Маючи амбіційні плани, професор у 1883 році запропонував Херсонській губернській земській управі розглянути його доповідь про необхідність організації на Півдні обширної мережі метеостанцій, які б вивчали особливості клімату. Проект отримав назву «Метеорологічна мережа південно-західної Росії». Губернське земство з розумінням поставилося до ідеї О.В. Клоссовського і кошти на цю справу були виділені. Вже на кінець 1886 року в Херсонській губернії було понад шістьдесят станцій, згодом мережа почала поширюватися й на інші регіони (Таврійську, Бессарабську, південні райони Подільської та Київської губерній). Довгий час мережа Херсонської губернії вважалася однією з кращих метеомереж світу. Станції виконували свою роботу за програмою Головної Фізичної Обсерваторії м. Санкт-Петербурга. Крім того за пропозицією професора О.В. Клоссовського станції здійснювали додаткові спостереження над грозами, зливами, заметілями, сніжними заметами, курними бурями, землетрусами та вели короткий сільськогосподарський щоденник. Земська управа Херсонської губернії багато уваги приділяла розвитку метеорології в краї співпрацюючи в цьому питанні з О.В. Клоссовським. Поява місцевої метеомережі дозволила детально вивчати деякі важливі метеорологічні явища, що лишалися поза увагою великих станцій, які були значно віддалені одна від одної. Тільки завдяки невтомній праці Олександра Вікентійовича мережа увесь час розширювалася. Він керував мережею, збирав та обробляв матеріал, давав на місця інструкції, добував для цієї справи необхідні кошти. Результати такої діяльності були очевидними, в 1896 році до мережі входило вже більше 1000 спостережних пунктів та станцій, започаткована була практика організації спеціальних станцій, що обслуговували пароплавства й залізницю.

Завдяки невтомній енергії професора О.В. Клоссовського матеріали спостережень друкувалися. В період з 1886 по 1901 р. вийшло друком дев'ятнадцять томів праць метеорологічної мережі, а в 1896 р. був виданий загальний огляд десятирічних спостережень мережі. Друковані видання мережі мали важливе значення, по-перше, пропагувалася доцільність і значення такої справи, її необхідність для соціально-економічного розвитку регіону; по-друге, особи, що здійснювали ці спостереження, могли бачити результати

своєї діяльності наочно. Окрім того серед опублікованих матеріалів у збірнику були надруковані наукові праці О.В. Клоссовського, серед яких слід зазначити: «Климат Одессы»; «Главные моменты в истории физического земледелия»; «Распространение мороза в 1888 г.»; «Осадки юго-запада России, их распределение и предсказание»; «Средняя сила ветра»; «Ответы современной метеорологи на запросы практической жизни»; «Современное состояние вопроса о предсказании погоды» та статті інших авторів.

Активна, плідна діяльність О.В. Клоссовського сприяла згуртуванню навколо нього плеяди молодих вчених. Так сформувалася школа метеорологів Клоссовського. За ініціативою Академії Наук Росії метеорологічна мережа, створена О.В. Клоссовським, була названа його іменем.

Важливу справу Клоссовський зробив для Новоросійського університету. З призначенням його доцентом фізичної географії Олександр Вікентійович розпочав клопотання про переміщення університетської обсерваторії в більш відповідні умови. В червні 1890 року з дозволу Міністра народної освіти були виділені кошти для будівництва обсерваторії за межами міста.

За три з половиною роки обсерваторія була збудована та обладнана приладами й 1 січня 1894 року розпочала регулярні спостереження. Обсерваторія отримала назву Магнітно-метеорологічна. Діяльність професора Клоссовського та обсерваторії не раз були відзначені на Міжнародній та Всеросійській виставках.

Потребу в метеостанціях земства відчували ще до створення метеорологічної мережі Клоссовського. Особливо це було зрозуміло місцевим органам самоврядування Херсонської губернії, в регіоні, де результати сільськогосподарської діяльності залежали від кліматичних умов. Тому земства Херсонщини вже на початку 70-х років XIX століття започатковують справу з організації станцій, що вели кліматичні спостереження. Такою першою метеорологічною станцією була земська станція при Єлизаветградському земському реальному училищі, яка розпочала свою діяльність в 1874 році. Організатором станції був вчитель математики Р.В. Пржишиховський, що розпочав регулярні записи показань термометра та барометра. З дозволу Головної Фізичної Обсерваторії завідуючий станцією отримав деякі прилади. Через рік метеостанція мала вже будку для розміщення інструментів, облаштовану за вказівкою Г.І. Вільда – відомого метеоролога, а також психометр, термометри max і min, флюгер, дощомір та прилад для визначення кількості випарювання води. Барометр був звірений в порівнянні з нормальним барометром Головної Фізичної Обсерваторії. В 1877 році, співставляючи місцеві спостереження з спостереженнями Миколаївської обсерваторії, була визначена висота чашки барометра станції, над рівнем Чорного моря, що дорівнювала трохи більше 126 метрів.

Діяльність метеостанції почала розширюватися з вступом на посаду завідуючого Гаврила Яковича Близніна (1838-1901 рр.), який розпочав свою діяльність викладачем природничих наук та хімії земського реального училища в 1870 році. Г.Я. Близнін дуже добре розумів, що здобути результати на одній станції є хиткими, бо в радіусі декількох мільйонів десятин таких спостережень не вели, і порівнювати не було з чим. Тому свою діяльність завідуючий розпочав із залучення до другорядних спостережень представників місцевої сільської інтелігенції, що працювали на добровільних засадах, таким чином була сформована щільна метеорологічна мережа, що згодом злилася з метеомережою Клоссовського. За короткий час завідувачу метеостанції вдалося довести, що не маючи такої бази як у Миколаєві та Одесі, результати діяльності були значними й важливими і все це завдяки енергійності та таланту науковця-дослідника Г.Я. Близніна. Єлизаветградська метеостанція проводила спостереження відповідно інструкції Імператорської Академії Наук для станцій II розряду. А також додаткові спостереження: 1) за періодичними явищами з життя тварин та рослин; 2) за відносним напрямком сонячних променів та кількістю годин сонячного освітлення; 3) за температурою ґрунту цілини та чорного пару; 4) за вологістю ґрунту; 5) за грозами та перистими хмарами. З перших днів свого завідування Гаврило Якович звернув увагу на визначення зв'язку між метеорологічними факторами та сільськогосподарським життям. Без перебільшення можна визнати, що велике наукове значення мають праці Г.Я. Близніна, присвячені циркуляції вологи в ґрунті. Дослідження вологості ґрунту науковець проводив протягом майже п'ятнадцяти років. На той час у Російській імперії ще не було жодної установи, яка дбала про організацію сільськогосподарської метеорології. На державному рівні це питання постало лише 1894 року, коли Міністерство земельних справ та державного майна, розпочало організацію сільськогосподарських метеорологічних спостережень, запровадивши при Вченому комітеті Метеорологічне бюро на чолі з метеорологом. Завданням бюро була організація згаданих станцій та об'єднання діяльності вже існуючих, що було дуже важливо для землеробської практики. Г.Я. Близнін, завідуючи земською метеостанцією переважно досліджував, у першу чергу, ті питання, що цікавили земство. Серед таких можна згадати дослідження кліматичних умов з метою визначення найбільш сприятливих для врожаю озимої пшениці в Єлизаветградському повіті. Матеріалом для цієї наукової роботи Г.Я. Близніна послужили сільськогосподарські записи декількох економій в повіті за довгий час, з якими науковець порівняв результати спостережень Єлизаветградської та інших станцій. В результаті проведеної роботи висновки науковця були такими: середні врожаї озимої пшениці були в ті роки, коли показники відхилень температури, вологості та опадів від норми були не значними, зростання врожайності відмічали лише тоді, коли відхилення від норми згладжували нерівності, що характерні порам року. В своїй праці «К вопросу о народных приметах» [6] Г.Я. Близнін порівняв народні завбачення погоди з даними метеорологічної станції, звернув увагу на періодичність холодних і теплих зим. Отже, Г.Я. Близніна можна назвати піонером у справі становлення та розвитку сільськогосподарської метеорології.

Перевага досліджень Близніна перед дослідженнями інших науковців по визначенню вологості ґрунту [7] полягала в тому, що вони велися науковцем у взаємозв'язку з вивченням температури ґрунту на різній

глибині при різних умовах. Поєднуючи дослідні спостереження з лабораторними роботами науковцю вдалося виявити дуже важливий факт, що в багатьох випадках зміна вологості окремих шарів ґрунту пояснюється переміщенням вологи у вигляді пари з більш теплих у більш холодні шари та утворенням у них роси. Отримані в результаті дослідів висновки Гаврило Якович застосував при вирішенні питання про найбільш вигідну глибину оранки.

Велику увагу Г.Я. Близнін приділяв поширенню серед населення краю прогнозу погоди. За його порадою земство Єлизаветградського повіту подало клопотання про те, щоб Головна Фізична Обсерваторія щоденно телеграфом сповіщала передбачення погоди, та давала коротку довідку про стан погоди в Європі. Отримана інформація завідуючим станції передавалася сільським господарям [8].

Щомісячно під керівництвом Гаврила Яковича видавали спеціальні таблиці з коротким оглядом погоди та інформацією про розподіл опадів у повіті. Короткі бюлетені станція подавала щодня до сільськогосподарського столу повітової земської управи та в редакцію «Ведомостей Єлизаветградского Городского Общественного Управления». Регулярно найважливіші відомості за місяць подавав Г.Я. Близнін до метеорологічної обсерваторії Новоросійського університету, в редакцію «Метеорологического Вестника», до Головної Фізичної Обсерваторії та Імператорського Російського географічного товариства.

Організаційна, практична та наукова діяльність Г.Я. Близніна була визнана за його життя. В 1884 році на сільськогосподарській та фабрично-заводській виставці в Одесі метеорологічна станція при Єлизаветградському земському реальному училищі була удостоєна почесного відгуку за систематичне проведення спостережень та перше використання їх на півдні Росії з сільськогосподарською метою. Через рік за заслуги по дослідженню клімату Імператорською Академією Наук Г.Я. Близніна було затверджено кореспондентом Головної Фізичної Обсерваторії. Товариство природознавців при Новоросійському університеті вибрало Гаврила Яковича спочатку дійсним, а згодом почесним членом товариства. Золоту медаль науковець отримав за атлас метеорологічних таблиць, який експонувався в 1890 році на Херсонській земській сільськогосподарській та промисловій виставці. Імператорське Московське товариство сільського господарства нагородило метеоролога срібною медаллю за діаграму вологості ґрунту, що була представлена на Всеросійській виставці 1895 року. На Всеросійській промисловій та художній виставці в Нижньому Новгороді Г.Я. Близніну присудили диплом першого розряду за організацію зразкової метеорологічної станції та за перші в Росії, дуже важливі для сільського господарства, дослідження вологості ґрунту. 1897 року Імператорське Вільне Економічне Товариство за плідну та довготривалу діяльність на користь науки та російського землеробства присудило метеорологу Г.Я. Близніну малу золоту медаль.

Наукова спадщина відомого в минулому метеоролога складається з монографічних досліджень, статей, різного роду діаграм, таблиць, карт, метеорологічних довідок, що були надруковані окремими виданнями та опубліковані в «Метеорологическом Вестнике», «Трудах Императорского Вольноэкономического Общества», «Трудах Метеорологической сети Юго-западной России», «Известиях Елизаветградского Общества сельского хозяйства», «Сборнике Херсонского Земства», «Ведомостях Елизаветградского Городского Общественного Управления» та інш.

Заслуги Гаврила Яковича Близніна перед сільським господарством значні, як і те, що завдяки йому на Півдні України в останній третині XIX століття розпочався процес формування мережі сільськогосподарських метеорологічних пунктів та станцій. Серед яких Єлизаветградська земська метеостанція була зразковою та чимало зробила для становлення метеорології як науки.

Проведене дослідження допомогло з'ясувати, що досвід діяльності відомих у минулому метеорологів Степового Побужжя, є повчальним і корисним у період реформування агропромислового комплексу. Відтворення вітчизняної історії метеорологічної дослідної справи та сільськогосподарської метеорології зокрема є актуальним. Використання досвіду попередніх поколінь у цій справі може сприяти більш ефективному, бережному використанню українських степів та раціональному господарюванню сьогодні.

Джерела та література

1. Веселовский К.С. О климате России. – Спб., 1857. – Т. XII. – №2; Вильд Г.И. О температуре воздуха в Российской империи, на основании критического рассмотрения наблюдений. Вып. 1-2. – СПб., 1878-1882. – Вып. 1. 1878; Вып. 2. 1882; Воейков А.М. Снежный покров, его влияние на почву, климат и погоду и способы исследования // Записки Имп. Рус. Геогр. О-ва по общей географии. – СПб., 1889. – Т. XVIII. – №2; Клоссовский А.В. Температура почвы на Юго-Западе России. – Одесса, 1888.
2. Нездуров Д.Ф. О.В. Клоссовський. Перший російський метеоролог-геофізик. – Л., 1951; Якимович Н.Н. Актинометрія в Одеській геофізичній обсерваторії (1866-1957 рр.). – Одеса, 1961; Горель Г.К. Основание Николаевской обсерватории // Историко-астрономические исследования. – 1971. – Вып. 12; Бонфельд С. Дослідник клімату // Кіровоградська правда. – 1979. – 25 серпня.
3. Пантелеймоненко А.О. Сільськогосподарські товариства України: Зародження, основні напрямки діяльності і значення (др. половина XIX – поч. XX ст.): Дис. ... канд. екон. наук. 08.01.04 / Полтав. с.-г. ін-т. – Полтава, 1994; Савчук В.С. Естественно-научные общества юга Российской империи: вторая половина XIX – начало XX в. – Днепропетровск, 1994; Колесник В. Подільське товариство сільськогосподарської промисловості (1896-1918): історичний нарис. – Вінниця, 2007.
4. Пономарев В.П. Феликс Болеславович Яновчик (1868-1926). Страницы жизни и творчества / Приднестровский гос. корпоратив. ун-т им. Т. Шевченко. – Тирасполь, 1994; Елина О.Ю. От царских садов до советских полей: история сельскохозяйственных опытных учреждений XVIII – 20-е годы XXв.: в 2 т. / О.Ю. Елина; Рос. Акад. Наук; Ин-т естествознания и техники им. С.И. Вавилова. – М., 2008. – Т. 1-2.
5. Кнорре К. О средней температуре Николаева, Херсона и Севастополя // Новороссийский календарь на 1840 г. – Одесса, б.д.

6. К вопросу о народных приметах Г.Я. Близнина // Метеорологический Вестник. – 1893. – Август.
7. Близнин Г.Я. Влажность почвы по наблюдениям Елисаветградской метеорологической станции с 1889 по 1893. Все числа по новому стилю. – Одесса, 1896.
8. Каминский А. Гавриил Яковлевич Близнин. Некролог // Метеорологический Бюлетень Николаевской Главной Физической Обсерватории. – 1901. – №8.

Волос О. В. Метеорологические исследования земств Степного Побужья

В историческом аспекте автор рассматривает процесс становления земской метеорологической службы в Степном Побужье. Подчеркивает большое значение метеорологических исследований для развития сельского хозяйства в регионе. Освещает вклад А.В. Клоссовского и Г.Я. Близнина в развитие сети метеорологических станций на Юге Украины.

Ключевые слова: земство, метеорологическая служба, метеорологические станции, Степное Побужье, А.В. Клоссовский, Г.Я. Близнин.

Volos O. V. Meteorological researches of zemstvos of the steppe Pobuzhia

In a historical aspect the author examines formation of the zemstvo meteorological service in the Steppe Pobuzhia. A great importance of meteorological researches for development of agriculture in the region is emphasized. The Contribution of O.V. Klossovskiy and G.Ya. Bliznina in development of the network of the meteorological stations on the South of Ukraine is highlighted.

Key words: zemstvo, meteorological service, meteorological stations, Steppe Pobuzhia, O.V. Klossovskiy, G.Ya. Bliznin.

УДК 94:329.7(477.64)

Н. В. Крылов

К ИСТОРИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ МЕЛИТОПОЛЯ

Особенности заселения города Мелитополя обусловили пестроту этнического состава его населения. Представители различных этнических групп активно включились в социально-экономическую жизнь города. Одним из направлений этой деятельности было создание различных организаций которые строились территориальному, этническому или профессиональному принципу. Наибольшую активность в организации национальных общественных организаций проявили евреи, армяне и караимы.

Ключевые слова: национальные общественные организации, евреи, армяне, караимы, национальное самосознание.

Особенности заселения города Мелитополя обусловили пестроту этнического состава его населения. Представители различных этнических групп активно включились в социально-экономическую жизнь города. Одним из направлений этой деятельности было создание общественных организаций которые строились территориальному, этническому или профессиональному принципу.

Учитывая рост национального самосознания у малочисленных народов проживающих на территории Украины, в том числе и в Мелитополе, а также отсутствие соответствующих исследований, представляется актуальным исследование их общественной деятельности в историческом аспекте.

Особой активностью в этом направлении отличались представители еврейской, караимской и армянской диаспор.

Первоначально мелитопольские евреи с евреями Бердянска, Орехова и Ногайска составляли Бердянское еврейское общество. По данным Министерства внутренних дел в 1847 году Общество насчитывало 572 души ревизского населения (в том числе 306 мужчин и 266 женщин) [1, с.275].

В последующие годы мелитопольские евреи создавали свои собственные общества.

Общество пособия бедным евреям г. Мелитополя ставило своей целью финансовую поддержку малоимущих. Так, в 1914 г. Правление рассмотрело 200 просьб о единовременном пособии, из которых отказали только 20-ти. Сумма единовременных пособий составила 1155 руб. 75 коп. 37 семей получили ежемесячное пособие. Всего на сумму 2417 руб. 50 коп. [2, с.58].

Пособия выдавались: на торговлю, как помощь ремесленникам и торговцам во время отсутствия работы и торговли, на лечение, беженцам (из Феодосии, Новороссийска и других мест), на лекарства, на отправку туберкулезных больных на лечение в Крым (Алушта, Старый Крым и др.), проезжающим, в т.ч. и на выезд на родину, на топливо [2, с.58].

Общество имело свое здание по Мариинской улице (против дома И.Ф. Алейникова) [3, л.4,16об.]. Со временем здание Общества стало тесным и 9 апреля 1911 г. Председатель правления Общества пособия бедным евреям города Мелитополя, провизор Григорий Моисеевич Райх, подал прошение в Таврическое губернское правление по строительному отделению об утверждении плана нового здания [3, л.1].

Сохранившаяся объяснительная записка к проекту дает представление о планировке здания, состоявшего из подвального, первого и второго этажей. В подвальном этаже планировалось размещение: дешевой столовой, состоящей из 1 общей столовой для 50 человек и 2-х кабинетов для 10 человек каждый, комнаты для дежурных дам, кухни, кладовой и комнаты для прислуги. Здесь же находились котлы для центрального отопления и вентиляция. На первом этаже помещались: 4 комнаты для канцелярий еврейских